

Yusif HÜSEYNOV
fəlsəfə ü.f.d, kafedra müdiri,
Naxçıvan Dövlət Universiteti

MOLLANƏSRƏDDİNÇİLƏRİN İCTİMAİ-FƏLSƏFİ İRSİ VƏ HEYDƏR ƏLİYEVİN DÖVLƏTÇİLİK TƏLİMİ*

Ümummilli lider Heydər Əliyev xalqımızın ictimai-fəlsəfi fikrini zənginləşdirən mütəfəkkir, yazıçı və şairlərin ədəbi-bədii yaradıcılığına həmişə yüksək qiymət vermiş, onların fəlsəfi irsinin və bəşəri ideyalarının bütün xalqın mənəvi sərvətinə çevrilməsi istiqamətində ciddi fəaliyyət göstərmiş və bu məsələlərdə yüksək əzmkarlıq nümayiş etdirmişdir.

Ulu öndər H.Əliyev hələ sovet dönəmində İntibah dövrü bədii irsinin humanist ideyalarından, bütövlükdə Azərbaycan maarifçilik fəlsəfəsindən bəhrələndiyini və gənc nəslin milli vətənpərvərlik ruhunun tərbiyəsində misilsiz rol oynadığını xüsusi vurğulamışdır. H.Əliyev Azərbaycan yazıçılarının X qurultayındakı nitqində bu məsələlərdən bəhs edərək demişdir: “Bizim ədəbiyyatımız, mədəniyyətimiz intellektual potensialımızın əsasını təşkil edir. Bunu yaradanlar var. Bunu yaradanlar bizim xalqın dahi insanlarıdır. Onlar bəşər mədəniyyətini əsrlərdən-əsrlərə zənginləşdirən əsərləri ilə Azərbaycanın böyük intellektual potensialını, mülkiyyətini yaradıblar. Nizami, Xaqani, Tusi, Füzuli, Nəsimi, Natəvan, Vaqif, M.F.Axundzadə, Sabir, S. Ə. Şirvani, Nəcəf bəy Vəzirov - bunlar hamısı XX əsrə qədər yaşayıb - yaradıblar. Amma XX əsrdə bizim böyük şəxsiyyətlərimiz olubdur. XIX əsrin sonu – XX əsrin əvvəli Azərbaycan ədəbiyyatının çox böyük zəngin bir dövrü olubdur. Bu gün ədəbiyyatımız haqqında danışarkən bu dövrü çox yüksək qiymətləndirməliyik” [1, s. 202].

Hələ sovet dövründə ulu öndər Heydər Əliyev XX əsrin əvvəllərindən fəaliyyətə başlayan “Molla Nəsrəddin” və onun ətrafında toplaşan mollanəsrəddinçilərin fəlsəfi irsinə də müasirlik baxımından yanaşaraq onun milli mədəniyyətimizdəki yerini və rolunu göstərmişdir.

H.Əliyev Azərbaycan xalqının milli oyanışında, milli dirçəlişində, milli özünüdərkinin formalaşmasında əvəzsiz və misilsiz rol oynayan “Molla Nəsrəddin” jurnalı haqqında demişdir: “Mütərəqqi ideyaların qarçısı olan “Molla Nəsrəddin” xalq və demokratiya cəbhəsində duraraq azadlıq düşmənlərini - çar mütləqiyyətini, müstəmləkəçilik siyasətini, geriliyi, mövhumatı, millətçiliyi amansız satira atəşinə tuturdu. “Molla Nəsrəddin”in haqq səsi Qafqazın hüduqlarını aşıb Rusiyada, bütün Yaxın və Orta Şərqdə eşidilmişdi. “Molla Nəsrəddin”in yalnız Azərbaycan deyil, eləcə də Yaxın Şərq ölkələrinin ictimai və ədəbi-bədii fikir tarixində müstəsna rolu əbədidir”[1, s. 175]. Jurnalın ümumşərq hadisəsi olduğunu göstərən ulu öndər, onun təkə milli deyil, bütün Şərq fəlsəfi fikrinə təsir etdiyini göstərir.

Mollanəsrəddinçilərdən Mirzə Ələkbər Sabir haqqında yüksək pafosla danışan H.Əliyev demişdir: “Sabir Azərbaycan ədəbiyyatı, ictimai və bədii fikrinin ən qabaqcıl simalarındandır. O, Azərbaycan mədəniyyətində tənqidi realizmin, satirik poeziyanın qüdrətli nümayəndəsidir” [2, s. 175]. Bununla da Ulu öndər mollanəsrəddinçilərin bədii - fəlsəfi fikir tarixində tutduqları yeri və oynadıqları rolu dəqiq müəyyənləşdirmişdir.

Akademik İsa Həbibbəyli Heydər Əliyevin siyasi kursunun nüvəsini azərbaycançılıq təliminin təşkil etdiyini göstərməklə onun bir məfkurə kimi meydanagəlmə tarixi və inkişaf mərhələlərini də diqqətə çatdıraraq demişdir: “Azərbaycançılıq məfkurəsini publisistikaya XIX əsrin axırlarında Məhəmmədəğa Şahtaxtı, ədəbiyyata XX əsrin əvvəllərində Cəlil Məmmədqul-

* Məqalə fəlsəfə ü.e.d., professor Sakit Hüseynov tərəfindən çapa məsləhət görülüb.

uzadə, milli siyasətə, dövlətçilik təliminə isə keçən yüzilliyin sonlarında qüdrətli siyasi xadim Heydər Əliyev gətirmişdir”[3, s. 62]. İ.Həbibbəyli H.Əliyevin ədəbiyyatı dövlət siyasətinin və milli siyasətin üzvi tərkib hissəsi kimi qəbul etdiyini, ulu öndərin siyasi fəaliyyətində və həyatında ədəbiyyat faktorunun böyük rol oynadığını, bir çox yazıçılara, şairlərə, bədii əsərlərə, mətbuat orqanlarına, o cümlədən Cəlil Məmmədquluzadəyə və “Molla Nəsrəddin” jurnalına üstünlük verdiyini qeyd edərək yazmışdır: “Hətta belə məqamlarda da Heydər Əliyevin bədii ədəbiyyata münasibətdə şəxsi maraqları ilə dövlətçilik düşüncəsinin üst-üstə düşdüyü, bir-birini tamamladığı aşkar müşahidə olunur” [3, s. 75].

AMEA-nın müxbir üzvü, tarix üzrə elmlər doktoru, professor Musa Qasımlı klassik irsə, keçmiş fəlsəfi ideyalara xüsusi qayğı göstərən Heydər Əliyevin özündən əvvəlki rəhbərlikdən xeyli irəli getdiyini, bu irsdən faydalanaraq milli-mənəvi dəyərlərin qorunması və gələcək nəsillərə ötürülməsi uğrunda mübarizə apardığını diqqətə çatdıraraq yazmışdır: “Millətsevərlik təbliğatının ədəbiyyata, ictimai və siyasi mühitə sakitcə, ehtiyatla gətirilməsi, milli ruhun və milli hünərin gücləndirilməsi H.Əliyevin tarixi xidmətlərindən biri idi. H.Əliyevin ədəbiyyat sahəsində keçirdiyi tədbirlər xalqın həyatında mühüm rol oynayaraq müstəqilliyin mənəvi və mədəni təməllərinin yaradılmasında əsas yerlərdən birini tutdu”[4, s. 228]. Deməli, H.Əliyevin molla-nəsrəddinçilərin fəlsəfi irsinə qayğısı müstəqillik dövründə milli mədəniyyətimiz üçün onların mənəvi irsinin gərəkli cəhətlərinin əxz olunmasında ciddi rol oynamışdır.

Müstəqillik dövründə Azərbaycanın böyük şəxsiyyətlərinin, milli mədəniyyətimizin görkəmli nümayəndələrinin zəngin irsinin azərbaycançılıq fəlsəfəsi baxımından yenidən öyrənilməsi və təbliğ edilməsi ön plana çəkilmişdir. Heydər Əliyevin xalqımızın bir çox mütəfəkkirlərinin yubileylərinin, o cümlədən Cəlil Məmmədquluzadənin 125 illik yubileyinin qeyd olunması ilə bağlı ulu öndərin dövlətçilik təliminin zənginləşməsində mühüm rol oynadığının aydın təzahürləridir.

Azərbaycanın intellektual potensialının bünövrəsində milli ədəbiyyatımızı və mədəniyyətimizi görən H.Əliyevdən ötrü bu milli-mənəvi sərvət, eyni zamanda müstəqil dövlətimizin əsasını təşkil etmişdir. Çıxışlarının birində H.Əliyev qeyd etmişdir: “...İnsanlara ədəbiyyat qədər, mədəniyyət nümunələri qədər güclü təsir edən, yəni insanların mənəviyyətinə, əxlaqına, tərbiyəsinə, fikirlərinin formalaşmasına bu qədər güclü təsir göstərən başqa bir vasitə yoxdur... Bizim ədəbiyyatımız doğrudan da xalqımızda, millətimizdə milli ruhu oyadıbdır, milli əhval-ruhiyyəni canlandırıbdir, milli dirçəliş prosesini gücləndiribdir. Məhz bunların nəticəsində bizdə milli psixologiya, milli ideologiya formalaşmağa başlayıbdır. Bəlkə bu milli psixologiya, milli ideologiya indi böyük bir sistem şəklində deyil... Ancaq indi bunları toplayıb, sistemləşdirib formalaşdırmaq üçün bizim böyük sərvətimiz var. O sərvət də bizim mədəniyyətimizdə olan fikirlər, çox dəyərli sözlərdir”[5]. Buradan göründüyü kimi, ulu öndər müstəqilliyin sosial-mədəni, ideoloji və milli-psixoloji sərvətinin yaranmasında, eyni zamanda dövlətçilik təliminin zənginləşməsində klassik fəlsəfi irsin baza rolu oynadığını qeyd etmişdir.

H.Əliyevin şəxsiyyətinə və yaradıcılığına böyük diqqətlə yanaşdığı klassik Azərbaycan yazıçılarından biri, molla-nəsrəddinçilərin ideya rəhbəri Cəlil Məmmədquluzadədir.

C.Məmmədquluzadənin ev-muzeyinin fəxri qonaqlar kitabına yazdığı ürək sözlərində H.Əliyev bu yeni mədəniyyət ocağını yalnız böyük yazıçının xatirəsinə göstərilən ehtiram kimi deyil, həm də xalqımızın gələcək mədəni-mənəvi yüksəlişinə təkan verən bir mədəniyyət və mənəviyyət mərkəzi kimi dəyərləndirərək demişdir: “Bu gün Azərbaycanın həyatında böyük bir hadisə baş verir. Azərbaycan xalqının böyük yazıçısı, maarifçisi, ictimai xadimi Cəlil Məmmədquluzadənin ev-muzeyi açılır. Bakı şəhərində yeni mədəniyyət ocağı, Mirzə Cəlil ocağı fəaliyyətə başlayır. Bu, Cəlil Məmmədquluzadənin yaradıcılığına, onun ədəbi-mədəni irsinə, xalqımızın tarixinə əvəzsiz xidmətlərinə verilən yüksək qiymətin rəmzidir. Şübhə yoxdur ki,

muzey Mirzə Cəlil dühasının təbliğinə faydalı xidmət edəcəkdir. Xalqımızın mənəvi saflaşmaq yolunda, müstəqillik yolunda mübarizəsinə kömək edəcəkdir» [6, s. 271].

Heydər Əliyevin “Molla Nəsrəddin”in fəlsəfi irsi haqqındakı mülahizələri həmişə elmi-ədəbi ictimaiyyətdə ciddi maraq doğurmuşdur. Filologiya üzrə elmlər doktoru, professor Vilayət Quliyev H.Əliyevin “Molla Nəsrəddin” jurnalı ilə bağlı mülahizələri haqqında belə yazır: “Jurnaldan danışarkən Heydər Əliyev bir tərəfdən Azərbaycan mətbuatının tarixinə dərindən bələd olduğunu nümayiş etdirir, o biri tərəfdən isə XX əsrin ilk onilliklərində, daha dəqiq desək, 1906-cı ildən sonra meydana çıxan mətbuat orqanlarının öz üzünü xalqa çevirməsində, xalqın dərd və qayğılarının tərcümanına çevrilməsində, nəhayət yalnız bir qrup savadlı adamın deyil, hamının anlama biləcəyi bir dildə yazmasında “Molla Nəsrəddin”in müstəsna rol oynadığını və xüsusi mərhələ təşkil etdiyini nəzərə çarpdırır. O, eyni zamanda jurnalın əhatə və təsir dairəsindən bəhs edir. “Molla Nəsrəddin”in populyarlaşmasında jurnalın öz ətrafında topladığı istedadlı rəssamların əməyini ayrıca qeyd edir” [7, s. 89]. Müəllif haqlı olaraq o vaxtlar savadsız xalqa karikaturaların daha güclü təsir etdiyini göstərir.

Ulu öndər Heydər Əliyev “Molla Nəsrəddin” jurnalının yubiley gecəsindəki çıxışında jurnalın cəmiyyətin sosial-mədəni həyatına təsirindən bəhs edərək demişdir: “Molla Nəsrəddin” jurnalı dünyada məşhurdur. O vaxtlar rəbitənin çox zəif olduğuna baxmayaraq “Molla Nəsrəddin” jurnalı dünyanın bir çox ölkələrində yayılırdı, hörmətlə qarşılanırdı, oxunurdu və hər yerdə öz təsirini göstərirdi. Azərbaycanın həyatında “Molla Nəsrəddin” jurnalının xüsusi yeri var. O vaxtın şəraitinə uyğun olaraq Cəlil Məmmədquluzadə “Molla Nəsrəddin” jurnalını xalqın əksər təbəqələri üçün oxuna bilən, anlaşılıq səviyyədə nəşr edirdi. Təsadüfi deyildir ki, tanınmış rəssamlar Şmerlinqin, Rotterin, Azərbaycanın böyük rəssamı Əzim Əzimzadənin və başqalarının istedadından istifadə edərək demək olar ki, yazılarla bərabər həm də şəkillər, karikaturalar da verilir. Mən bunu belə anlayıram ki, o vaxt xalqımızın əksəriyyəti savadsız olduğuna görə, çoxunun oxumaq imkanı olmadığına görə karikaturalar və şəkillər savadsız adamlara da çox təsir bağışlayırdı, sözləri oxumadan da fikirləri çatdırıb bildirirdi. Jurnal Azərbaycan dilində nəşr olduğundan o vaxt onu oxuyanların vasitəsilə xalq arasında geniş yayılırdı və çox güclü təsir göstərirdi” [6, s. 273].

Cəlil Məmmədquluzadə hətta Azərbaycanda ilk müstəqil milli respublikanın qurulduğu 1918-ci ildə ifrat ideallaşdırma yolu tutmamış, əksinə, hadisələrə açıq nəzərlə yanaşmışdır. Azərbaycan xalqının milli şüurunun formalaşdırılması və qorunmasında ədəbiyyat və mədəniyyət nümayəndələrinin bir çox mərhələlərdə, həm də siyasi xadimlərin vəzifələrini öz üzərlərinə götürmələri baxımından istisna təşkil etməyən C. Məmmədquluzadə və digər molla-nəsrəddinçilər Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin rəhbər xadimləri sırasında yer almasalar da, müstəqillik ideyalarının formalaşmasında, bu ideyaların beyinlərdə və şüurlarda özünə yer tapmasında müstəsna xidmətlər göstərmişlər. H.Əliyev haqlı olaraq qeyd edir ki, “... ona görə də biz Cəlil Məmmədquluzadəyə, sadəcə bir ədəbiyyatçı kimi, yazıçı kimi, publisist kimi yox, böyük siyasətçi kimi yanaşmalıyıq. Cəlil Məmmədquluzadə öz yaradıcılığı ilə Azərbaycanın ictimai-siyasi həyatının inkişafında, milli ruhun yüksəlməsində böyük rol oynamışdır. Bu, təkcə ədəbiyyat deyil, təkcə mədəniyyət deyil, bu, siyasətdə böyük xidmətdir, ictimai həyatımızda böyük xidmətdir” [6, s. 274].

Ulu öndər molla-nəsrəddinçilərin fədakar fəaliyyətləri sırasında onların dilin saflığı, azərbaycançılıq uğrunda apardıqları mübarizəni xüsusi qeyd edir. Azərbaycan dili məsələsinə həmişə xüsusi həssaslıqla yanaşan, müstəqillik dövründə isə onun dövlət dili kimi inkişaf etdirilməsini və tətbiq dairəsinin genişləndirilməsini milli ideologiya səviyyəsinə qaldıran Heydər Əliyev ana dilinin inkişafında molla-nəsrəddinçilərin fəaliyyətini yüksək dəyərləndirərək demişdir: “Azərbaycan xalqının dilinin inkişafı üçün göstərdikləri xidmətləri, onların ana dilinə - Azərbaycan dilinə böyük diqqəti, ana dilini təbliğ etməsi və ana dilinin, Azərbaycan dilinin hər

yerdə hökm sürməsinə dair fikirləri, yazıları o vaxt üçün çox vacib idi, bu gün üçün də çox aktualdır”- deyən H.Əliyevin Mirzə Cəlilin Azərbaycan dili barəsindəki bu mülahizələri, ulu öndərin özünün də ana dilinə münasibəti üzərinə işıq salır. Təsadüfi deyil ki, digər klassik yazıçı və şairlərimizlə bir sırada Məmmədquluzadə irsi də Azərbaycan dili anlayışına yenidən vətəndaşlıq hüququ qazandırmaq prosesində H.Əliyevin arxalandığı mənbələrdən biri olmuşdur.

Ulu öndər özünün müxtəlif məruzə və nitqlərində, müsahibə və söhbətlərində gənc, müstəqil Azərbaycan Respublikasının milli ideologiyasını yaratmağın zəruriliyi barəsində danışmışdır. H.Əliyevin fikrincə, bu ideologiya, ilk növbədə, Azərbaycan xalqının əsrlər boyu yaratdığı mənəvi sərvətlərə əsaslanmalı, xalqın mədəniyyət və mənəviyyatını, dini, etik və estetik dəyərlərini, keçirdiyi tarixi inkişaf yolunu özündə əks etdirməlidir.

H.Əliyev klassik yazıçılarımızın yaradıcılığını milli ideologiyanın bünövrəsi və dövlətçilik təliminin əsası hesab etmiş və yeni dövlət quruculuğunda, xüsusən mədəni quruculuqda onların irsindən yaradıcı şəkildə istifadəni zəruri saymışdır. Bu baxımdan H.Əliyevin fikrincə, yeni milli ideologiyanın yaradıcıları, ilk növbədə, dahi mütəfəkkir C.Məmmədquluzadənin ədəbi-ictimai irsinə müraciət etməlidirlər. Bununla bağlı Heydər Əliyev demişdir: “Cəlil Məmmədquluzadənin yaradıcılığında Azərbaycanın bütün milli xüsusiyyətləri, eyni zamanda ümumbəşəri dəyərləri əks etdirən fikirlər bizim milli ideologiyanın əsasıdır və həmin ideologiyanın yaranması üçün böyük bir vasitədir, böyük bir sərvətdir. O dövrə həm milliliyə bağlı olmaq, həm də dünyəvi, ümumbəşəri dəyərləri qiymətləndirmək, onları öz yaradıcılığında əks etdirmək və xalqımızın ümumi səviyyəsini qaldırmaq cəhdləri böyük vətəndaşlıq cəsarəti idi, böyük xidmətdir və bunu biz daim qiymətləndirməliyik. Ona görə də Cəlil Məmmədquluzadənin yaradıcılığı, əsərləri bu gün bizim milli ideologiyanın formalaşmasında, yaranmasında və onun konsepsiyasının elmi şəkildə hazırlanmasında çox kömək edə bilər və çox kömək edəcəkdir” [6, s. 274].

İndiki mərhələdə mənəvi tərbiyə baxımından molla-nəsrəddinçilərin fəlsəfi irsinə müraciət edilməsinin müasir dövr üçün əhəmiyyəti üzərində ayrıca dayanan Heydər Əliyev müasir yazıçılardan öz böyük sələflərinin ənənələrini davam etdirməyi, cəmiyyətdə baş verən proseslərə vətəndaşlıq və millət təəssübkeşlik mövqeyindən yanaşmağı tələb edirdi.

Azərbaycan cəmiyyətində milli-mənəvi dəyərlərin qorunub saxlanmasına xidmət edən, sosial mühitdəki nöqsanları tənqid edən “Molla Nəsrəddin” ənənələrindən danışan H.Əliyev bu lazımlı ənənələrin sovet hakimiyyəti illərində davam etdirilmədiyini təəssüf hissi ilə xatırlatmışdır. O, xüsusən “Molla Nəsrəddin”in xələfi və davamçısı kimi düşünülmüş “Kirpi” satirik jurnalının öz böyük müəlliminin işini layiqincə davam etdirə bilmədiyini, mövzu xırdaçılığına, ifrat məişətçiliyə yuvarlandığını qeyd etmişdir.

Molla-nəsrəddinçilər və onların ideya rəhbəri Mirzə Cəlillə birlikdə digər yazıçı, publisist, filosof və mütəfəkkirlərimizi bu gün də müstəqillik dövrünün mənəviyyat mənbəyi, mənəvi dayağı olaraq dəyərləndirən H.Əliyev onları xalqı çətinliklərdən çıxarmağa kömək edən fəlsəfi irs sahibləri hesab etmişdir.

Heydər Əliyev molla-nəsrəddinçilərin fəlsəfi irsinin yeni şəraitdə öyrənilməsi zərurətini irəli sürərək demişdir: “Doğrudan da, Azərbaycan ədəbiyyatının digər klassikləri ilə müqayisədə ölməz Molla Nəsrəddinin irsi daha çox müstəqillik əqidəsi və tefəkkürü ilə öyrənilməyə möhtacdır. Çünki sovet rejimi şəraitində onun bir çox əsərləri öz həqiqi qiymətini almamış, yaxud toxunduğu bir sıra vacib mətləblər məhz hakim ideologiyanın şərtlərinə uyğun gəlmədiyindən diqqət mərkəzindən kənar qalmışdır” [5]. Bu mənada soydaşlarımızın, böyüməkdə olan gənc nəslin indiki və gələcək dövrlər üçün molla-nəsrəddinçilərin fəlsəfi irsindən bəhrələnməsi zərurəti daha da aktuallaşır. Qeyd etmək lazımdır ki: “...molla-nəsrəddinçilər ədəbi məktəbini Azərbaycan Prezidentinə sevdiren başlıca cəhət böyük satiriklərin milli oyanış və milli özünüdərk ideyalarına ardıcıl xidmətləri olmuşdur. Əsrin əvvəllərində çar hakim dairələri Azərbaycan türklərinin hüquqlarını hər vasitə ilə tapdalayanda, onlara öz dillərini inkişaf etdirməyə, milli maarif və

mətbuatlarını yaratmağa icazə verməyəndə Mirzə Cəlil bir tərəfdən bu antihumanist, işğalçı və irticaçı rejimi qamçılımış, o biri tərəfdən isə həmin yaramaz rejimin tələblərinə müti şəkildə boyun əyən həmvətənlərini kəskin satira atəşinə tutmuşdu. “Molla Nəsrəddin”in birbaşa hədəfə dəyən tənqid oxları millətin ətəlet yuxusundan oyanmasında, öz haqqını tələb etməsində əvəzsiz rol oynamışdır” [7, s. 88].

H.Əliyev özünün C.Məmmədquluzadə haqqında mülahizələrində milli mətbuatımızın korifeyi olan “Molla Nəsrəddin” jurnalına xüsusi yer ayırmışdır. Böyük demokrat ədib-C.Məmmədquluzadəni H.Əliyevə yaxınlaşdıran, doğmalaşdıran başqa bir cəhət yazıçının həm də görkəmli ictimai xadim olması, heç vaxt ictimai-siyasi proseslərdən, xalqın taleyi ilə bağlı məsələlərdən kənarda qalmaması idi. Ulu öndərdən ötrü Azərbaycan mədəniyyətinin bütün klassikləri kimi, C.Məmmədquluzadə də ilk növbədə məhz vətənə, torpağa bağlılığı, milli-azadlıq və müstəqillik ideallarına sonsuz sədaqəti ilə qiymətli və əzizdir.

H.Əliyev deyirdi ki, Cəlil Məmmədquluzadə tariximizə böyük bir demokrat kimi daxil olubdur. O öz yaradıcılığı ilə Azərbaycanın müstəqilliyi üçün çalışırdı, millətimizin maarifləndirilməsinə çalışırdı, xalqımızı oyatmağa çalışırdı, milli şüuru formalaşdıraraq, milli oyanışı gücləndirərək xalqı milli azadlıq uğrunda mübarizəyə dəvət edirdi, xalqımızın müstəqil olması üçün yol açırdı və bu yolu da yalnız demokratik prinsiplər əsasında görürdü. Ulu öndər qeyd edirdi ki, Cəlil Məmmədquluzadənin yazılarında “cümhuriyyət” anlayışı bu gün bizim quracağımız demokratik hüquqi dövlət prinsipləri ilə səsleşir. Mən onu oxuyanda fikirləşdim ki, bunlar bugünmü yazılıb. Yox, bunları Cəlil Məmmədquluzadə o zaman yazıbdir. O vaxtlar C.Məmmədquluzadə yazırdı ki: “Cümhuriyyət elə bir hökumətə deyilir ki, orada məmləkətin idarəsi camaatın, xalqın öz öhdəsində və ixtiyarındadır və vicdan azadlığı, yığıncaq azadlığı, birlik azadlığı, söz azadlığı, mətbuat azadlığı, siyasi firqələr düzəltmək azadlığı, şəxsiyyət azadlığı, qanun qarşısında bərabərlik, seçki üsulunda həmrəylik, müstəqillik, gizli səsvermə prinsipləri cümhuriyyət quruluşunda əsas olmalıdır” [6, s. 277].

Məhz Mollanəsrəddinçilərin ictimai-fəlsəfi irsinə əsaslanaraq Heydər Əliyev dövlət quruculuğu məsələlərində onların fəlsəfi, siyasi və hüquqi ideyalarından bəhrələnməyi tövsiyə edirdi. Ulu öndər mollanəsrəddinçilərin demokratik, hüquqi dövlət quruculuğu ilə bağlı siyasi ideyalarından bəhrələnmək üçün onların sosial-fəlsəfi irsinə yenidən müraciət etməyi tövsiyə edərək yazmışdır: “Biz bu gün bu prinsiplər əsasında demokratik hüquqi dövlət yaratmaq istəyirik, demokratik hüquqi cəmiyyət yaratmaq istəyirik. Cəlil Məmmədquluzadə böyük demokrat olubdur, Azərbaycanın dövlətçiliyi üçün səylər göstəribdir. Bizə böyük miras, irs qoyub gedibdir. Bunların hamısını biz yüksək qiymətləndirməliyik. Bax, bunlara görə də Cəlil Məmmədquluzadə daim bizimlədir. Cəlil Məmmədquluzadədən, onun yaradıcılığından biz daha faydalı istifadə etməliyik. Doğrudur, Cəlil Məmmədquluzadənin yaradıcılığının tədqiqinə həsr olunan çox əsərlər yaranıbdir” [6, s. 277]. Qeyd etmək lazımdır ki, mollanəsrəddinçilərin, xüsusən Cəlil Məmmədquluzadənin irsinin müasir dövrdə aktuallığını, dövlətçilik təlimindəki əhəmiyyətini nəzərə alaraq uzaqgörən siyasətçi, ümummilli lider Heydər Əliyev onun əsərlərinin təbliğini genişləndirməyi, xalqa çatdırmağı tövsiyə edərək demişdir: “Hesab edirəm ki, bunlar yetərli deyil və hesab edirəm ki, Cəlil Məmmədquluzadənin yaradıcılığı, onun əsərləri haqqında elmi əsərlər, fundamental monoqrafiyalar yaratmaqla yanaşı, onun yaradıcılığını, əsərlərini populyar şəkildə geniş kütlələrə, camaata, xalqa çatdırmaq lazımdır. Bugünkü nəsl, gənc nəsl onulla yaxından tanış etmək lazımdır. Bizim bu gənc nəslimiz, indi yeni dövlətimizi, yeni cəmiyyətimizi formalaşdıran nəslimiz Cəlil Məmmədquluzadənin əsərləri ilə, yaradıcılığı ilə nə qədər yaxından tanış olsa, o qədər bizim dövlətçilik işimiz asan gedər” [6, s. 277].

Beləliklə, yuxarıdakı elmi-nəzəri təhlilləri nəzərə alaraq ulu öndər Heydər Əliyevin mollanəsrəddinçilərin fəlsəfi irsi ilə bağlı dəyərli fikirləri və mülahizələri irəli sürülmüş, onun milliliklə ümumbəşəriyyətin vəhdəti kimi Azərbaycan və bütün Şərqi sosial-fəlsəfi fikrinin

inkışafına, eyni zamanda Azərbaycanca dövlətçilik təliminin formalaşmasına təsir etdiyi göstərilmişdir.

Açar sözlər: *Heydər Əliyev, Cəlil Məmmədquluzadə, mollanəsrəddinçilər, azərbaycançılıq, milli oyanış.*

İstifadə olunmuş ədəbiyyat

1. Əliyev H. Azərbaycan yazıçılarının X qurultayında nitqi. 30 oktyabr 1997-ci il. // Heydər Əliyev və mədəniyyət. Müraciətlər, çıxışlar, müsahibələr, təbriklər, məlumatlar. Üç cildə. III cild. Bakı: “Nurlar” Nəşriyyat-Poliqrafiya Mərkəzi, 2008.

2. Hacıyeva A.Ə. Hermenevtika Şərqdə: Fəlsəfə tarixi kontekstində. Bakı: Adiloğlu, 2006, 208s.

3. Həbibbəyli İ. Heydər Əliyev dövlətçilik təlimi və müasir dövr. Naxçıvan: Əcəmi, 2013, 272 s.

4. Qasımlı M. Heydər Əliyev – istiqlala gedən yol (1969-1987-ci illər). Bakı: Bakı Universiteti nəşriyyatı, 2006, 608 s.

5. Əliyev H. Azərbaycan yazıçılarının VII qurultayında nitqi // “Kommunist” qəzeti, 1981, 19 iyun, №139.

6. Əliyev H. Böyük Azərbaycan yazıçısı Cəlil Məmmədquluzadənin anadan olmasının 125 illiyinə həsr olunmuş gecədəki nitqindən. 28 dekabr 1994-cü il // Heydər Əliyev və mədəniyyət. Müraciətlər, çıxışlar, müsahibələr, təbriklər, məlumatlar. Üç cildə. I cild, Bakı: “Nurlar” Nəşriyyat-Poliqrafiya Mərkəzi, 2008.

7. Quliyev V. Heydər Əliyev və klassik ədəbi irsimiz // Heydər Əliyev və Azərbaycan ədəbiyyatı. Bakı: Elm, 1998.

Юсиф ГУСЕЙНОВ

ОБЩЕСТВЕННО - ФИЛОСОФСКОЕ НАСЛЕДИЕ МОЛЛАНАСРЕДДИ- НОВЦЕВ И УЧЕНИЕ ГОСУДАРСТВЕННОСТИ ГЕЙДАРА АЛИЕВА

Резюме

В статье исследовано литературно-художественное и общественно-философское наследие молланасреддиновцев, которое широко использовалось Гейдаром Алиевым в учении о государственности. Автор отмечает, что Гейдар Алиев высоко отзывался о национально-нравственном значении журнала «Молла Насреддин», который сыграл важную роль в формировании национального сознания, национальном пробуждении народа, а также в выдвижении идеи азербайджанства и укреплении азербайджанского языка.

Ключевые слова: *Гейдар Алиев, Джалил Мамедгулузаде, молланасреддиновцы, азербайджанство, национальное пробуждение.*

Yusif HUSEYNOV

**THE SOCIO-PHILOSOPHICAL HERITAGE OF MOLLA NASREDDINISTS
AND H. ALIEV'S TEACHING OF STATEHOOD**

Summary

In the article a study is made of the literary and artistic, socio - philosophical views of the heritage of Molla Nasreddinists and its the use by the national leader H.Aliyev in the doctrine of statehood.

The article reflects the thoughts of Heydar Aliyev on the national and moral significance of the magazine "Molla Nasreddin", which played an important role in shaping the national consciousness in the national awakening of our people. It is also noted that at the beginning of the 20 - th century, the commitment of Molla Nasreddinists to the Azerbaijani language, the promotion of the idea of Azerbaijanism, the protection of national and moral values and other issues raised by them were highly evaluated by H.Aliyev.

Keywords: *Heydar Aliyev, Jalil Mammadguluzadeh, Molla Nasreddinists, Azerbaijaniism, national awakening.*